

Komentar in karta: 3/23 SLA V198a.01 'ružiti'

Tjaša Jakop

1. Gradivo

Za pomen 'odstranjevati zrna s koruznega storža', knj. *luščiti* (*i*) in *luščiti* (*ú*), se v narečjih najpogosteje uporablja leksem *luščiti*, drugi najpogostejši leksem je *ružiti*, tretji pa *robkati* z besedotvornima različicama *robiti* in *robati*. Manj pogost je leksem *mrviti*. V manjših arealih se pojavljajo še leksemi *žuriti*, *ofuliti* in *čužiti*. Del glagolskega gradiva je zapisan tudi v dovršni obliki, tj. *ostrugati* v T008, *ofuliti* v T057–T059, *omaniti* v T062, *ošujati* v T081, *ožuriti* v T096, *omrviti* v T114, *orobkati* v T201, *oružiti* v T280, T412 in T417, *naružiti* v T307, *zluščiti* v T378, T384 in T386 ter *okrušiti* v T213.

V T297 je ob leksemu *luščiti* zapisan še drugi leksem *robkati* z opombo, da se uporablja »redkeje«.

V nekaterih točkah brez odgovora so informanti pojasnili, da koruze »ne sejejo« (v T019 in T024), »ne sadijo« (v T067), »je niso imeli« (v T030), »tam ne dozori« (T029) ali »ne raste« (v T032, T075, T231 in T236).

2. Morfološka analiza

Luščiti < **lušč-i-ti* ← **lusk-a* 'luska' ($L \geq \emptyset \geq d$ v T004, T006, T008–T009, T011, T016–T017)

zluščiti/izluščiti < **sʷ(n)-lušč-i-ti* / **ʷbz-lušč-i-ti* ← **sʷ(n)-* 'od zgoraj navzdol' / **ʷbz-* 'iz' + **lušč-i-ti*

ružiti < **ruž-i-ti* < **ružž-i-ti* 'luščiti, lupiti' ← **ruzg-a* 'luska' / **rusk-a* 'luska'

oružiti < **o(b)-ruž-i-ti* ← **o(b)-* 'ob, pri, okoli' + **ruž-i-ti*

naružiti < **na-ruž-i-ti* ← **na-* 'na' + **ruž-i-ti*

žuriti < **žur-i-ti* ≤ **ruž-i-ti* (po metatezi $r-\check{z} \geq \check{z}-r$) < **ružž-i-ti* 'luščiti, lupiti' ← **ruzg-a* 'luska' / **rusk-a* 'luska'

ožuriti < **o(b)-žur-i-ti* ← **o(b)-* + **žur-i-ti*

žurkati < **žur-ʷk-a-ti*

robiti < **rʷb-i-ti* 'luščiti' ← **rʷb-ʷ* 'rob'

robati < **rʷb-a-ti*

robkati < **rʷb-ʷk-a-ti* 'luščiti'

orobkati < **o(b)-rʷb-ʷk-a-ti* ← **o(b)-* + **rʷb-ʷk-a-ti*

meti < **mę-ti* **mьn-ǫ* 'meti, tretji, stiskati'

maniti < **mьn-n-i-ti* ≤ **mьn-nǫ-ti* ← **mę-ti* **mьn-ǫ*

omaniti < **o(b)-mьn-i-ti* ← **o(b)-* + **mьn-n-i-ti*

mencati < **mьn-ʷc-a-ti* (verjetno ekspresivna izpeljanka iz **mę-ti*)

- ofuliti** < **o(b)-ful-i-ti* ← **o(b)-* + **ful-i-ti* 'trgati, skubsti' (← onomatopeja **ful-*)
- mrviti** < **m̥rv-i-ti* ← **m̥rv-a* 'mrva, zdrobljeno'
- omrviti** < **o(b)-m̥rv-i-ti* ← **o(b)-* + **m̥rv-i-ti*
- čužiti** < *(*čuž*)-*i-ti* ← *(*čuž*)-, nejasno, verjetno predromansko (ESSJ I: 92)
- ribati** < *(*rib*)-*a-ti* ← srvnem. *rīben* 'ribati, drgniti'
- ostrugati** < **o(b)-strug-a-ti* ≤ **o(b)-str̥g-a-ti* ← **o(b)-* + **str̥g-a-ti* **strug-ǝ* 'rezati, strgati'
- okrušiti** < **o(b)-kruš-i-ti* ← **o(b)-* + **kruš-i-ti* 'lomiti, drobiti' ← **kr̥š-i-ti*
- ošujati** < **o(b)-šuj-a-ti* 'slabiti' ← **o(b)-* + **šuj-a* 'kar je upognjeno, slabo' (ESSJ IV, 128)
- rušiti** < **ruš-i-ti* 'podirati, uničevati', prvotno *'lomiti, drobiti, kopati' (← **rus-ti* 'ruti')
- zrušiti/izrušiti** < **s̥(n)-ruš-i-ti* / **j̥bz-ruš-i-ti* ← **s̥(n)-* / **j̥bz-* + **ruš-i-ti*
- rufati** < *(*ruf*)-*a-ti* ← nem. *rupfen* 'skubiti'
- mužgati**, nejasno, morda v zvezi z **muzg-a-ti* 'mečkati'
- pužiti** < **puž-i-ti*, dalje nejasno
- bužiti**, nejasno, morda v zvezi s *pužiti*
- bužgati**, nejasno (ESSJ I: 56; ESSJ III: 140)
- buriti**, nejasno, morda po rotacizmu iz *bužiti* (ESSJ I: 54)
- mržiti**, nejasno
- fožati**, nejasno, morda v zvezi s *faseln* 'puliti, drgniti, vlačiti niti' (²DWB)
- gerdžati**, nejasno
- krščanje**, nejasno

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *ostrugati* v T008, *rufati* v T040, *gerdžati* v T060, *pužiti* v T064, *bužiti* v T065, *ošujati* v T081, *buriti* v T164, *okrušiti* v T213, *mržiti* v T286 in *krščanje* v T316.

Kot enkratnici z *-žur-* sta kartirana leksema *ožuriti* v T096 in *žurkati* v T092.

Kot enkratnici z *-rob-* sta kartirana leksema *robati* v T018 in *orobkati* v T201.

Kot enkratnica z *-ružiti* je kartiran leksem *naružiti* v T307.

Kot enkratnici z *-rušiti* sta kartirana leksema *rušiti* v T025 in *zrušiti/izrušiti* v T035.

Kot enkratnica z *-mrviti* je kartiran leksem *omrviti* v T114.

Kot enkratnica z *-maniti* je kartiran leksem *omaniti* v T062.

S simbolom za »ni poimenovanja« so kartirani odgovori v T019, T024, T029–T030, T032, T067, T075, T095, T231 in T236.

4. Uporabljena dodatna literatura

Benedik 1996; ²DWB (<https://www.dwds.de/wb/dwb2/faseln>, dostop 6. 6. 2023)

5. Primerjaj

SLA: V198.01 *ličkati* (3/22), V197.01 *koruza*; V196.01 *meti* (3/24), V196.07 *meti – pomen* (3/113); V305.01 *mrva* (3/40); OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: 534; ALI: 3777; ASLEF: 3423; HJA: /; LinGeH: 946; ÚMNyA: 168

6. Etnološka osvetlitev

Ruženje, luščenje zrnja od koruznega storža je bilo opravilo, s katerim so pridobili koruzno zrnje za mletje v moko ali zdrob. Na Slovenskem so koruzo ročno luščili na več načinov, zato so bila različna tudi poimenovanja tega opravila.

Na južnem Pohorju so koruzo najpogosteje luščili v osrednjem bivalnem prostoru, v hiši, kjer so moški in ženske posedli na dolgo klop, v sedalno desko zapičili vsak svoj nož in na njem strgali koruzni storž, da je zrnje odpadlo. Manjše ali polomljene koruzne strože so luščili tudi s prsti, vendar je bilo to luščenje počasnejše in za prste boleče. Na Kobariškem so koruzo luščili z različnimi zobatimi strgali z elipsasto odprtino – luščilec se je s palcem na eni in drugimi štirimi prsti na drugi strani oprijel zobčastega dela strgala ter tako strgal koruzni storž. V Goriških Brdih so uporabljali podobna strgala za luščenje koruze, le da so bila v celoti železna strgala izdelana v obliki črke C in na hrbtni strani niso bila elipsasto sklenjena. Tudi ta so imela spredaj par vzporednih zobatih strgal. V Horjulu so koruzo luščili z *robkovci*, ki jih je navadno v več primerkih izdelal gospodar – za odrasle z velikimi dlanmi, nekoliko manjše za ženske in še manjše za otroke. To orodje je bilo narejeno iz deščice, v katero so na gosto zabili kratke žeblje, tako da so gledali pol centimetra čez strgalno ploskev deščice. Na hrbtni strani deščice so ob krajši stranici pritrčili pas, da se je orodje bolje prilegalo dlani in je bilo luščenje koruze hitrejše ter manj boleče za prste in dlani. Robkali so tudi z drgnjenjem koruze ob koruzo, dokler se ni izluščilo vse zrnje. V Brkinih so koruzo luščili z manjšim podolgovatim kosom železa, še pogosteje s ploščato in okrog 50 cm dolgo železno letvijo, ob katero so drgnili koruzo, da je odpadlo vse zrnje (na enem koncu je imela letev pritrjeno ovalno oprijemalo). V okolici Vitanja so za luščenje koruze uporabljali napravo v obliki manjše klopi s štirimi nogami, na katero je bil na enem koncu pritrjen lesen zaboj z vgrajenim valjem, v katerega so bili nabiti kratki železni zobje. Valj je bil na enem koncu nasajen v utor, na drugem pa preko luknje povezan z lesenim ročajem, s katerim so vrteli valj in tako luščili koruzo. V Ziljski dolini so za luščenje koruze uporabili nizka sedišča, pogosto pručke. Na tak sedež so položili luščilec, tj. deščico z vgrajenim trikotnim strgalom z nabitimi kratkimi žebli. Oseba, ki je luščila koruzo, je sedla na deščico na pručki in z obema rokama drgnila storž po zobatem delu naprave. Koruzno zrnje je padalo v kad, ki je bila navadno tako velika, da so ob njej lahko posedli do trije luščilci koruze.

Koruzo so robkali sproti, zlasti ob jesenskih in zimskih večerih in jo naslednje dni peljali v mlin, kjer jim jo je mlinar zmlal bolj na grobo za zdrob ali bolj na fino za moko za žgance in peko, ostanek pri mletju, otrobe, pa so še presejali in namenili za hrano prašičem.

Eden izmed možnih načinov obdelave oličkanih, a neoluščenih koruznih storžev je bilo tudi t. i. *šrotanje*, drobljenje celih koruznih storžev za grobo mleto krmilo.

Prim.: Baš 1980; Bogataj 1989; Bogataj 1992; Ložar 1944; Novak 1960; SEL 2004; Šarf 1971

7. Skica

